

SƏLCUQ DÖVLƏTİ FRANSA TARİXŞÜNASLIĞINDA

Müşfiq Bayramov

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: mushfiq76@mail.ru

Xülasə. Orta əsrlərin ən böyük türk imperiyalarından biri Böyük Səlcuq dövləti şərqdən qərbə geniş bir ərazini əhatə etmişdir. Dünyanın siyasi tarixində çox mühüm dəyişikliklərə səbəb olan bu böyük türk imperiyasının tarixi həmişə tarixçilərin diqqət mərkəzində olmuşdur. İstər qərb xristian dünyasında, istərsə də şərq islam tarixşünaslığında bu mövzuda çoxsaylı tədqiqat əsərləri yazılmışdır. Hazırkı məqalə Səlcuq dövlətinin tarixinin Fransa tarixşünaslığında tədqiqinə həsr edilmişdir. Son dövrlərdə Qərbi Avropanın digər ölkələrində olduğu kimi Fransada da bu mövzünü tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Fransız şərqşünaslarından Şarl Fransua Defremeri, Kloud Luis Alfred Kaen, Jean Paul Roux, Marius Kanar, Jean Calmard və başqaları Səlcuq dövlətinin müxtəlif problemləri ilə bağlı tədqiqatlar aparmışlar. Məqalədə Fransa tarixşünaslığında mövzu ilə bağlı elmi-tədqiqat əsərləri toplanmış və mövzunun işlənilməsi səviyyəsi müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: Səlcuq, türk, tarixşünaslıq, Avropa, Fransa

Giriş

Türk və islam ölkələrinin həyatında mühüm rol oynamış Böyük Səlcuq dövləti orta əsrlərin ən qüdrətli dövlətlərindən biri olmuşdur. 1037-ci ildə özlərini müstəqil elan edən Səlcuqlar qısa bir müddət sonra fəthlər həyata keçirərək geniş bir əraziyə sahib oldular. 1071-ci ilin avqustunda Malazgirt meydanında baş vermiş döyüşdə əldə etdikləri qələbə ilə Bizans imperiyasını məğlub edib dünyanın siyasi xəritəsini dəyişdilər. XI-XIV əsrlərdə Türkiyə, Anadolu, Xorasan, İraq və Suriyada hökmranlıq etmiş bu böyük türk dövlətinin tarixi hələ o zaman tarixçilərin, coğrafların, səyyahların diqqətini özünə cəlb etmiş, onunla bağlı çoxsaylı əsərlər yazılmışdır. Son iki yüz ildə Türkiyə o, cümlədən Avropa tarixşünaslığında da bu mövzuda çoxsaylı elmi tədqiqat əsərləri yazılmışdır. Avropa tarixşünaslığında Səlcuq dövləti tarixi ilə bağlı ilk araşdırmalar XIX əsrin ortalarında aparılmışdır. Bu dövrdən başlayaraq Avropanın bir çox ölkələrində tanınmış şərqşünas alimlər müxtəlif istiqamətlərdə Səlcuq dövlətinin tarixini tədqiq etməyə başlamışlar.

Səlcuq dövlətinin tarixinin Fransa tarixşünaslığında tədqiqi

Səlcuqlar dövlətinin tarixi ilə bağlı geniş elmi tədqiqatlar aparılmış Qərbi Avropa dövlətlərindən biri Fransadır. XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq fransız tarixçiləri Şarl Fransua Defremeri, Kloud Luis Alfred Kaen, Jean Paul Roux və başqaları Səlcuq dövlətinin siyasi, iqtisadi və mədəni həyatı ilə bağlı araşdırmalar aparmış və onun müxtəlif problemlərinə həsr edilmiş elmi-tədqiqat əsərləri ortaya qoymuşlar.

Fransız tarixşünaslığında bu mövzuda ilk tədqiqat aparan alimlərdən biri şərqşünas alim Şarl Defremeridir. Onun şərq tarixinin, xüsusilə də İslam tarixinin tədqiqində əməyi böyükdür. Əvvəllər müəllim işləmiş Defremeri daha sonra müəllimlikdən imtina edir, İran

tarixi və ədəbiyyatı üzrə tədqiqatlar aparmağa başlayır. Fars dilini yaxşı bildiyindən 1848-ci ildə Həmdullah Qəzvininin “Zeylə tarixə qozide” əsərinin səlcuqlarla bağlı olan hissəsini fransız dilinə tərcümə etmişdir (“Histoire des Seldjoukides, extrait du Tarikh-i Guzideh”).

Defremerinin Səlcuq dövlətinin tarixinə həsr etdiyi əsas tədqiqat işi Böyük Səlcuq sülalələrinin 5-ci nümayəndəsi Borküyarığın (1094-1105) hakimiyyətinə həsr edilmiş “Səlcuq sultanı Borküyarığın hakimiyyəti dövrünə dair tədqiqatlar (1092-1104)” (“Recherches sur le règne du sultan seldjoukide Barkiarok (1092-1104)”) adlı əsərdir.

Məlum olduğu kimi Sultan Məlikşahdan sonra Böyük Səlcuq dövləti zəiflədi. Bunun əsas səbəbi taxt-tac uğrunda aparılan mübarizə idi. Beləki, Məlikşah öləndə Borküyarıq, Məhəmməd Təpər, Səncər və Mahmud adlı 4 oğlu vardır. Məlikşahın ölümündən sonra onun qaraxanilər nəslindən olan həyat yoldaşı Tərkən xatun 5 yaşlı oğlu Mahudu sultan elan edir. Lakin tezliklə Məlik şahın böyük oğlu və vəlihədi Borküyarıq hakimiyyəti ələ keçirir. Bundan sonra Borküyarığın qardaşları ilə hakimiyyət uğrunda uzunsürən mübarizəsi başlanır. Bu tarixi dövrü Avropa tarixşünaslığında ilk dəfə olaraq Ş.Defremeri araşdırmışdır. Müəllifin özünün də qeyd etdiyi kimi, ona qədər nəinki Avropa tarixşünaslığında eləcə də Türkiyə tarixşünaslığında Səlcuq dövlətinin tarixi ilə bağlı əsaslı tədqiqat işləri aparılmadığından müəllif əsasən mənbələrdən istifadə etmişdir. Ərəb və fars dillərini bildiyindən mənbələrdən istifadə etməkdə çətinlik çəkməmişdir. Onun bu əsəri 1853-cü ildə nəşr edilmişdir [9, s.234-235; 3].

Ş.Defremeri həmçinin XII əsr İslam tarixçisi İzzəddin ibn əl-Əsirin “Əl-Kamil fit-tarix” əsərinin xaçlı səfərləri ilə bağlı hissələrini fransız şərqşünası Jozef Tusson Reno ilə birlikdə fransız dilinə tərcümə etmişdir. Bu tərcümələrin əsasında 1872-1887-ci illərdə “Şərq tarixçilərinin səlib yürüşləri tarixləri toplusu” (“Recueil des Histoires des Croisades, histoires orientaux”) adlı iki cildlik kitab nəşr edilmişdir ki, bu əsərlərin də səlcuq dövlətinin tədqiqində əhəmiyyəti böyükdür.

Fransa tarixşünaslığında Türk-İslam tarixinin tədqiqində fransız səyyahı, yazıçısı və şərqşünası Leon Cahunun də xidmətləri diqqətəlayiqdir. L.Cahun Yaxın Şərqə səyahətlər etmiş topladığı materiallar əsasında türk dili və tarixi ilə bağlı çoxsaylı məqalələr yazmış, o zaman Fransada nəşr olunan müxtəlif jurnallarda dərc etdirmişdir. Onun türklərin tarixi ilə bağlı 1896-cı ildə nəşr olunmuş “Asiyanın tarixinə giriş” (“Introduction a l'histoire de l'Asie”) adlı əsri bu baxımdan ən qiymətli mənbələrdəndir. Bu əsər nəşr olunduqdan 3 il sonra Türk tarixçisi, türkoloqu Necip Asım Yazıksız tərəfindən türk dilinə çevrilmişdir.

Fransa tarixşünaslığında Səlcuq dövlətinin tarixinin araşdırılmasında Kloud Kaenin əməyi əvəzolunmazdır. Onun tədqiqatları əsasən səlib yürüşləri, orta əsr islam cəmiyyəti və səlcuqlar mövzusunda. İslam tarixi və səlcuq dövrü türk tarixi sahəsində çoxşaxəli tədqiqatlar aparan K.Kaen 1931-ci ildə Milli Şərq Dilləri və Sivilizasiyaları İnstitutunun “Türk-ərəb” bölməsini bitirmişdir. 1936-1937-ci illərdə Türkiyədə tədqiqatlar apararaq Yaxın Şərqi orta əsrlər tarixini araşdırmışdır. K.Kaen türk, ərəb dillərini bildiyindən

orijinal mənbələrdən istifadə etmək imkanı olmuşdur. Anadolu, Suriya və Misirin inzibati qurumları, iqtisadi həyatı və ictimai quruluşları, Anadolu Səlcuq dövlətinin, Anadolunun Beyliklər dövrü tarixi və s. haqqında kitab və məqalələr yazmışdır. Elmi fəaliyyətinə 1940-cı ildə İslam, Qərb və Bizans mənbələrini müqayisəli təhlili əsasında yazdığı “Səlib yürüşləri zamanı şimalı Suriya” (“La Syrie du Nord à l’époque des Croisades”) adlı dissertasiya ilə başlamışdır. Məlum olduğu kimi islam dünyasını səlibçilərdən qorunmasında səlcuqların əvəzsiz xidmətləri olmuşdur [10, s.187-202].

İnkişaf etmiş orta əsrlərdə Xristianlığın əksinə olaraq İslamın sürətlə yayılması, Suriya, Fələstin və Anadoluda hökmranlıq edən müsəlmanların paytaxt İznik olmaqla yeni bir dövlət qurmaları xristianlığın hamisi və xristian dünyasının dini lideri Papanı və Bizans imperatorunu ciddi şəkildə narahat edirdi. Bu səbəbdən Qərbi Avropada Vatikan kilsəsinin rəhbərliyi ilə həm İslamın yayılmasını dayandırmaq, həm də sosial və iqtisadi sıxıntı içində olan Avropanı bu vəziyyətdən xilas etmək üçün səlib yürüşlərinə başlandı. Səlib yürüşləri zamanı yaranan dövlətlərindən biri şimalı Suriyada 1098–1268-ci illərdə mövcud olmuş Antioxiya krallığı idi. Dissertasiya işində müəllif Suriyanın həmin tarixi dövrünü araşdırır.

Tədqiqat işi giriş və üç fəsildən ibarətdir. Girişdə müəllif mövzunun mənbəşünaslıq bazasını vermişdir. Mənbələri “Latın mənbələri”, “Ərəb mənbələri” və “Digər mənbələr” adlı 3 bölməyə ayırmışdır. Burada latın, ərəb, fars, gürcü, erməni, suriya mənbələrində mövzu ilə bağlı məlumatları toplanmışdır. “Ölkələr” (“Les pays”), “Tarixi və arxeoloji topoqrafiya” (“Topographie historique et archéologique”) və “XI əsrin sonlarında şərq və qərb” (“Orient et occident a la fin du XI e siècle”) başlıqlı 3 fəsildə səlib yürüşləri zamanı şimalı Suriyanın təbii-coğrafi şəraiti, bitki örtüyü, tarixi topoqrafik əraziləri, səlibçilərin şimalı Suriyada Antioxiya krallığını yaratması, səlcuqlarla münasibətləri və s. məsələlər tədqiqata cəlb edilmişdir [1].

Bundan əlavə tədqiqatçının “Osmanlıdan əvvəlki Türkiyə”(“Pre-Ottoman Turkey”), “Türklərin Anadoluya ilk gəlişi (XI əsrin ikinci yarısı)” (“La première entrée des Turcs en Anatolie (seconde moitié du XIe siècle)”), “Xaçlı səfərləri zamanı şərq və qərb” (“Orient et Occident au temps des croisades”), “Türklər necə müsəlman oldular” (“Comment les Turcs sont devenus musulmans”), 3 cildlik “İslamın mənşəyindən Osmanlı dövlətinin yaranmasına qədər” (“L’Islam, des origines au début de l’Empire ottoman, poche”) adlı elmi – tədqiqat işləri türk-islam tarixinin və mədəniyyətinin öyrənilməsində əvəzsiz mənbələrdir. Tədqiqatçının Səlcuq dövlətinin tarixinə həsr edilmiş ən sanballı tədqiqat işlərindən biri “Osmanlıdan əvvəlki Türkiyə” (“Pre-Ottoman Turkey”) əsəridir. Əsərin ilk variantı 1968-ci ildə ingiliscə nəşr edilmişdir. 1988-ci ildə müəllif əsərə əlavələr etmiş fransız dilinə yenidən nəşr etdirmişdir. Türklərin Anadoluya gəlişi, ictimai quruluşu, səlcuqlar, monqol dövrü bölmələrindən ibarət olan əsərdə Osmanlıdan əvvəlki Anadolunun mükəmməl təsviri verilmişdir [2].

Fransa tarixşünaslığında Səlcuqlar dövlətinin ilk tədqiqatçılarından biri XX əsrin görkəmli şərqşünası türkoloqu Jean Paul Rouxdur. Onun iki yüz məqaləsi və yüzdən çox araşdırma əsəri vardır ki, bunlardan 25 kitabı Orta Asiya və türk tarixi və mədəniyyətinə həsr edilmişdir. Müəllifin türklərin tarixi ilə bağlı yazdığı 7 əsəri türk dilinə tərcümə edilərək nəşr olunmuşdur. Bu əsərlərdən biri və ən önəmlisi “Türklərin tarixi, Sakit okeandan Aralıq dənizinə” (“Histoire des Turcs: Deux mille ans du Pacifique à la méditerranée Paperback”) adlı kitabdır. 15 bölmədən 562 səhifədən ibarət olan əsər türklərin ortaya çıxmasından 2000-ci ilə qədər olan böyük bir tarixi dövrü əhatə edir. Əsərdə türklərin siyasi tarixi ilə yanaşı, ticarət və iqtisadiyyat, elm və incəsənət tarixinə də geniş yer verilmişdir. Jean Paul Roux əsərdə öz ölkəsi Fransanın və Qərbi dünyasının səhvlərini də açıq şəkildə göstərmiş, obyektiv və akademik dürüstlük nümayiş etdirmişdir.

Əsərdə Səlcuq dövlətinin tarixi ilə bağlı məlumatlar VI, VII və VIII bölmələrdə verilmişdir. VI bölmədə səlcuqların tarix səhnəsinə çıxışı və Böyük Səlcuq dövlətinin yaradılması mövzuları araşdırılmışdır. VII bölüm “Səlcuqlular dünyası” (“Le monde des Seldjoukides”) adlanır. Bu bölmə demək olar ki, Səlcuq dövlətinin tarixinə həsr edilmişdir. “Müsəlman dünyasında türklər” (“Turcs dans le monde musulman”) adlı VIII bölümdə isə türkləri dini görüşləri, dili, ədəbiyyatı, iqtisadi həyatı, sənət sahələrinin, o cümlədən memarlıq sənətinin inkişafı, türklərdə idarəetmə sistemi və s. kimi məsələlər araşdırılmışdır. Əsər təkcə Səlcuqlar dövlətinin tarixinin tədqiqində deyil bütün türk dünyasının tarixi və mədəniyyətinin öyrənilməsində böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, kitabda ən qədim zamanlardan başlayaraq eramızın 2000-ci illərinə qədər Asiya, Avropa və Afrikada yaşayan izdihamlı türk toplumlarının tarixi verilmişdir [11].

Tədqiqatçının Səlcuq dövlətinin tədqiqinə həsr etdiyi məqalələr diqqətəlayiqdir. Müəllifin bu mövzuda yazdığı məqalələrindən biri “Səlcuq karvansaralarının sarayları” (“Les palais des Les caravansérails seldjoukides”) adlanır. Aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, Böyük Səlcuq sultanları ticarətin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdilər. Onlar karvanların gecələr təhlükəsiz qalmaları və ehtiyaclarını ödəmələri üçün xüsusi tikililər tikirdilər. Ticarət yolları şəbəkəsi üzərində salınan bu obyektlər sultan mehmanxanaları adlandırılırdı. Əvvəlcə hərbi müdafiə üçün nəzərdə tutulmuş bu tikililər sonralar artan ticarət və dini ehtiyacları ödəmək üçün tədricən genişləndirilmişdi. Məqalədə müəllif Səlcuq dövlətinin ticarətində mühüm rol oynayan karvansaralar, onların memarlıq xüsusiyyətləri, tipləri, aralarında olan məsafə, fəaliyyətləri ilə çox ətraflı məlumat vermişdir [7].

Paul Rouxun “Türk-Moğol imperatorlarında dini dözümlülük” (“La tolerance religieuse dans les empires tucos-mongols”) adlı məqaləsi də çox maraqlıdır. Məqalədə türk-moğol imperatorlarının digər dinlərə olan münasibətləri araşdırılmışdır. Müəllif türk-moğol imperatorların digər dinlərə və inanclara qarşı dini dözümlülük nümayiş etdirdiyini, öz dinlərinin başqa dinlərlə qarşılıqlı əlaqəsinə icazə verdiyini, hətta bunu dəstəklədiklərini yazır. Bunun daha sonra yazdığı cümləsi ilə bir daha təsdiqləyir. “İslamı qəbul etdikdən

sonra öz köhnə dinlərinin bəzi elementlərini bu dinə gətirdilər”. Tədqiqatçı bu mövzuda apardığı araşdırmalarının sonunda Türk və Monqol ənənəsində dini dözümsüzlük olmadığı qənaətinə gəlir [8].

Fransa tarixşünaslığında bu mövzuda tədqiqat aparan alimlərdən biri fransız memarı, arxeoloqu Ernest Hebrardır (1875-1933). Onun bu mövzuda 1914-ci ildə yazdığı “Konyanın səlcuq dövrü memarlıq abidələri” (“Les monuments seldjoukides de Konia”) məqaləsi diqqətəlayiqdir. Məqalədə müəllif Konya ərazisində yerləşən Əlaəddin məscidi, səlcuq sultanı II Qılınç Arslan sarayı, Karaty məscidi, İncə Minarə mədrəsəsi abidələri onların tikilmə tarixi, plan quruluşu, memarlıq bəzəkləri, sifarişçiləri, memarı haqqında məlumat verilmişdi [5].

Müasir dövrdə Fransa tarixşünaslığında bu mövzuda tədqiqat aparan tarixçilərdən biri Jan David Rişodur. Parisdə Sarabonne universitetinin əməkdaşı olan D. Rişonun “Səlcuqların ekzogen tarixi” (“L’histoire exogène des Seldjoukides”), “Sultan öldü. Yaşasın sultan!” (“Le sultan est mort. Vive le sultan!”), “Səlcuqlu dövlətində məkanlar və varislik müharibələri” (Espaces et guerres de succession dans L’empire Seldjoukide), “Davamlılığın pozulması. Yaxın Şərqdə səlcuqlar” (“La rupture dans la continuité. Les Seldjoukides au Moyen orient”) adlı məqalələri bu mövzuya həsr edilmişdir.

Tədqiqatçının mövzu ilə bağlı məqalələrindən biri “Sultan öldü. Yaşasın sultan!” (“Le sultan est mort. Vive le sultan!”) adlı məqaləsində digər müsəlman şərq dövlətlərində olduğu kimi Böyük Səlcuq dövlətində hakimiyyət və varislik uğrunda gedən mübarizələr araşdırılır. Səlcuq dövlətində hər sultan öldükdən sonra hakimiyyət uğrunda qısa da olsa varislik müharibələrinin getdiyini yazan tədqiqatçı bu müharibələrin iştirakçılarını iki qrupa ayırır. Tədqiqatçının gəldiyi nəticəyə görə əgər ilk səlcuq sultanları zamanı hakimiyyət uğrunda qardaşlar arasında varislik müharibəsi gedirdisə, Məlikşahdan başlayaraq övladlar arasında müharibələr getmişdir [6].

Jan David Rişo özünün “Davamlılığın pozulması. Yaxın Şərqdə səlcuqlar” (“La rupture dans la continuité. Les Seldjoukides au Moyen orient”) adlı məqaləsində səlcuqların Orta Şərqə gəlişi və bunun sosial, iqtisadi və siyasi vəziyyətə təsiri araşdırmışdır. Müəllif yazır ki, səlcuqların bura gəlişi təbii olaraq sosial-iqtisadi və siyasi sahədə bir dönüş nöqtəsi oldu. Əksər tədqiqatçılar türklərin bura gəlib ərəb və fars mədəniyyətinin təsiri altına düşdüyünü yazır, lakin onlar türklərin qeyd olunan mədəniyyətlərə təsirini görmürlər. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, ərəb və fars mədəniyyətinin səlcuq mədəniyyətinə təsiri olduğu kimi səlcuq mədəniyyəti də ərəb və fars mədəniyyətinə təsir etmiş və bu mədəniyyətləri daha da inkişaf etdirmişdir.

Fransa tarixşünaslığında Veranico Fransuanın səlcuqların mədəniyyət tarixi ilə bağlı yazdığı məqalələr də diqqətəlayiqdir. Müəllifin “Səlcuq Anadolusundan gözəl saxsı qablar: İran-Qafqaz ənənəsinin istehsalı” (“Céramique fine de l’Anatolie Seldjoukide: une production de tradition Irano-Caucasienne”), “Bizansa fars keramikasının idxalında vasitəçi

olan səlcuqlar” (“Les Seldjoukides, médiateurs des importations de céramiques perses à Byzance”) adlı məqalələri səlcuqlarda sənətkarlığın əsas sahəsi olan saxsı qablar istehsalının inkişaf tədqiqinə həsr edilmişdir.

“Bizansa fars keramikasının idxalında vasitəçi olan səlcuqlar” adlı məqaləsi X əsrin sonundan XIV əsrin əvvəllərinə qədər olan dövrdə Anadolu Səlcuq dövlətinin saxsı qablar istehsalına həsr edilmişdir. Müəllif buradan aşkar edilmiş saxsı məmulatını iki tipə ayırmışdır. Onun qənaətinə görə birinci tipi təşkil edən şəffaf şir altında boyanmış saxısı qablar Suriya tipli qablar, 2-ci qırmızı qurquşun şirli keramik materiallar isə yerli ənənəvi tiptir [4].

Nəticə

Beləliklə aparılan tədqiqatlar Səlcuqlar dövlətinin tarixinin tədqiqinin Avropanın qabaqcıl ölkələrindən biri olan Fransada tarixçilərin diqqət mərkəzində olduğunu deməyə əsas verir. Bu da şübhəsiz ki, orta əsrlərin ən güdrətli imperiyalarından biri, Böyük Səlcuq dövlətinin təkə türk-islam dövlətlərinin tarixində deyil dünyanın iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında oynadığı rolundan irəli gəlmişdir.

Avropada o, cümlədən Fransada Səlcuq dövlətinin tədqiqinə hələ XIX əsrdə başlanmışdır. İlk dövrlərdə bu problem ayrıca tədqiqat mövzusu olmasa da bizansşünas alimlər Bizans imperiyasının tarixi ilə bağlı yazdıqları əsərlərdə bu mövzuya da müəyyən qədər yer vermişlər. Bu elmi tədqiqat əsərlərində səlcuqların ilk dəfə Bizansa gəlişi, Bizans imperiyası ilə Böyük Səlcuq dövləti arasındakı ilk qarşılaşma, Bizans ərazilərinin səlcuqlar tərəfindən ələ keçirilməsi, səlcuqların qeyri-müsəlman əhaliyə münasibətləri, səlib yürüşləri, səlcuqların xaçlılara müqaviməti və s. məsələlər araşdırılmışdır.

XIX əsrin ortalarından başlayaraq fransız şərqşünasları, tarixçiləri təxminən 200 illik tarixi bir dövrdə Böyük Səlcuqlu dövləti və onun qolları olan Anadolu, Kirman, Suriya və Fələstin Səlcuqlu dövlətlərinin sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni həyatına dair çoxsaylı elmi-tədqiqat əsərləri yazmışlar. Həmin əsərlərin elmi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onların əksəriyyəti orta əsrlərə aid tarixi və arxeoloji mənbələr əsasında yazılmışdır.

Ədəbiyyat

1. Chaen C. (1940). *La Syrie di a l'époque des croisades et la puixlpauté franque d'Antioche*. Paris
2. Chaen C. (1988). *La Turquie Pre-Ottomane*. Paris
3. Defréremy Ch. (1853). *Le règne de Barkiarok, sultan seldjoukide*. Paris
4. François, V. (1999). *Céramique fine de l'Anatolie Seldjoukide: Une production de tradition IranoCaucasienne*”, in: Ch. Bakirtzis (ed.), *VIIe Congrès international sur*

la céramique médiéval en Méditerranée, Thessaloniki, 11-16 octobre, Athens, 2003, pp. 313-324.

5. Hébrard E. (1914). Les monuments seldjoukides de Konia (Asie mineure). *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres Année 58-2* pp. 155-161
6. Richaud J. (2018). Le Sultan est mort. Vive le Sultan? Espaces et guerres de succession dans l'Empire seldjoukide (455/1063-525/1152) *In: Journal asiatique* vol. 306, p. 173-185
7. Roux J. (1989). *Les palais des caravanes : Les caravansérails seldjoukides*. Copyright Clio - Tous droits réservés. Paris
8. Roux J. (1986). *La tolérance religieuse dans les Empires turco-mongols*. In: *Revue de l'histoire des religions*, Paris, p.131-168.
9. Hüeynov R. (2019). Çağdaş tarih yazıcılığında selçuklular. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, Konya, s. 231 - 250
10. Kemaloğlu, M. (2013). Claude Cahen çalışmaları ve hakkında yapılan araştırmalar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi*, Konya, s.187-207.
11. Roux J. (2008). *Türklerin tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl*. Kabalci Yayınevi. Türkiye, İstanbul.

THE HISTORY OF THE SELJUK STATE IN FRENCH HISTORIOGRAPHY

Mushfiq Bayramov

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

One of the largest Turkish empires of the middle Ages, the great Seljuk state, covered a wide area from east to west. The history of this great Turkish Empire, which caused very important changes in the political history of the world, has always been the focus of historians. Numerous research works have been written on this topic, both in the Eastern Islamic world and in Western Christian historiography. In recent times, this essence has been the focus of researchers in France, as well as in other countries of Western Europe. The current article is devoted to the study of the history of the great Seljuk state in French historiography. French orientalist Charles Defremery, Claude Caen, Jean Paul Roux and others conducted research on various problems of the Seljuk state. In the article, research works related to the subject in French historiography collected and the studying level of the subject was determined.

Key words: Seljuk, turkish, historiography, Europe, France

ИСТОРИЯ СЕЛЬДЖУКСКОГО ГОСУДАРСТВА ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Мушфиг Байрамов

Ленкоранский государственный университет, Лянкярань, Азербайджан

Одна из крупнейших тюркских империй Средневековья, великое государство Сельджуков, занимала обширную территорию с востока на запад. История этой великой Турецкой империи, вызвавшей очень важные изменения в политической истории мира, всегда была в центре внимания историков. На эту тему написано множество исследовательских работ, как в восточно-исламском мире, так и в западно-христианской историографии. В последнее время эта сущность находится в центре внимания исследователей во Франции, а также в других странах Западной Европы. Настоящая статья посвящена изучению истории великого сельджукского государства во французской историографии. Французские востоковеды Шарль Дефремери, Клод Кан, Жан Поль Ру и другие проводили исследования различных проблем сельджукского государства. В статье собраны исследовательские работы по теме во французской историографии и определен уровень изученности темы.

Ключевые слова: Сельджуки, турки, историография, Европа, Франция.

Daxil oldu: 02.06.2022;

Çapa qəbul edildi: 14.11.2022;

Çap edildi: 30.12.2022